

HÁZ A TISZTVISELŐTELEPEN

Bevezetés

A kiegyezést (1867) követően Magyarország gazdasági és társadalmi fejlődése felgyorsult. Az ország gazdasági fellendülése, Kolozsvár számára is az ipar és a kereskedelem terén is új lehetőségeket teremtett. Bekapcsolódása az országos vasúthálózatba (1870), új nagyipari vállalatok létesítése (papírgyár, téglagyár, villamos művek stb.)¹ a város területi növekedését eredményezték. Az első világháború küszöbén a beépített terület elérte az 1018 hektárt.² Az ipar gyors fejlődése a lakosság gyarapodását vonta maga után. A lakosság lélekszáma 1890-ben 32756 fő volt. Ez a szám 1910-re 60808 főre emelkedett.

Kolozsvár 1918 után román uralom alá került. A világháború és a hatalomváltás következtében sokan elmenekültek a városból. Ennek ellenére a lakosság száma 1930-ra már meghaladta a 100 ezer főt (100884). Ezen belül a betelepítések következtében nagymértékben megnőtt a román nemzetiségű lakosság száma. Amíg az 1910-es népszámláláskor 7562 román anyanyelvű élt Kolozsváron, addig 1930-ban a román anyanyelvű lakosság száma 34836-ra emelkedett.³

A lakosság számának növekedésével a város kiterjedése is egyre nőtt. A két világháború között a várost szegélyező területeken új lakónegyedek jönnek létre. 1938-ban kiterjedése elérte az 1893 hektárt. Újabb városrészek keletkeznek a belvárostól Észak-Nyugatra és a Nádas vonal mentén (Rákóczi út környéke, Kerekdomb, Kajántó) Észak-keletre (Írisz, Dermata, Szamosfalva felé), Délkeletre (Andrei Muresanu, Tordai út) és déli irányban a Házsongárdon.⁴

A város délkeleti részén a múlt század végén a cigánysor húzódott. A valamikori Trencsényi tér végében (az 1900-as évek elejére felépült a Tanítók Háza mögött) rozszant viskók, földszintes házak álltak. A század elején ez a terület, a Pata, a Györgyfalva, Felek irányából a Kolozsvárra érkezők gócpontjává vált. A kialakuló Agyagdomb (Plutoasa), Síp (Fluerasului), és Rigó (Mierlei) utcák – a cigánysoron túli betelepülés első hírnökei - a lakott városi terület első délkeleti nyúlványai voltak. A város Agyagdombnak nevezi azt az emelkedőt nevezi, melyre a Tordai út kapaszkodik fel, mindjárt az elején, amely bal felé a Cimbalom utca fölé magasodik. A századfordulón az Agyagdombon túl, a Tordai út és a Cigány-patak közötti részt az Állami faiskola foglalta el. Közvetlenül az első világháború előtt a Faiskola telkét is felparcellázták és csendesen kezdték beépíteni a kialakuló Attila (Andrei Muresanu) utcát. Közben az Agyagdomb felett keresztbe kimérték a Zrínyi utcát, a Tordai út és a Cigánypatak között. A fokozatosan beépülő Attila utcában 1914-ben már 36 volt az utolsó házszám a páros, 51 pedig a páratlan oldalon. Állami és városi hivatalnokok vásárolhattak itt házhelyet a faiskola felparcellázott területéből, az új utca két oldalán. Az ide költözők foglalkozása alapján a város tudatában úgy épült be ez az új külváros, hogy „tiszttviselő-telep”. A háború előtt a Zrínyi utca

házainak száma sem haladta meg a tízet. Ez a városrész Tisztviselő-negyed jellegét a két világháború között továbbra is megőrizte. A megváltozott adminisztráció tagjai számára ugyanis szintén a letelepedés egyik fő körzetét jelentette. Így többek között városi, postai, vasúti tisztviselők, gazdasági és pénzügyi szakemberek, orvosok, tanárok, katonatisztek építkeztek az újabban megnyíló utcákban. A két világháború között a húszas évek közepén nyitották meg a Tordai út és az Attila utca között a Ion Vidu utcát, amely az agyagdomb irányába halad a város felé.⁵ Ez a zsákutca annyira kicsi (összesen 13 házból áll), hogy még a negyvenes évek várostérképein sincs mindig feltüntetve.

Az utca jobb oldalán az első ház a 13-as számmal van jelölve. A házat az ott lakók elmondása szerint a század húszas éveiben építették az akkor Kolozsvárra is benyomuló Bauhaus stílusban.

A HÁZ

A Ion Vidu utca (1940 és 1945 között Anonymus utca) 13 szám alatti házat a húszas évek végén, a harmincas évek elején építették Bauhaus stílusban. A mostani blokklakásoknak egyfajta elődje volt. Csak sokkal tágasabb, sokkal ésszerűbb beosztással.

A ház eredetileg két emeletes, majd az ötvenes évek végén a ház jobboldali részén a második emelet felé még egy szobát építenek fel.

A ház belsejét egy tágas lépcsőház két részre osztja. A jobb oldalon, amely a ház keleti része egy szoba konyhás fürdőszobás lakások vannak. Eredetileg szám szerint három ilyen lakás volt, a földszinten és a két emeleten. A harmadik emeleti lakás amit későbbben építettek nem fedi teljesen a lakások alaprajzát. A keleti rész szobáinak ablakai keletre és délre néznek.

A ház másik oldali vagy nyugati szárnyát kétszobás erkélyes lakások foglalják el. A lakók visszaemlékezései szerint a ház egy gazdag zsidó ügyvéd tulajdona volt, aki a negyvenes évek végén kivándorolt az Egyesült Államokba. A ház feltételezhetően bérlőknek kiadott lakásként épült, mert például minden szobában beépített rádió antenna volt, a ház tetején egy közös gömbantennával. A drót a ház falába volt bevezetve és egy kapcsoló segítségével lehetett a rádiót csatlakoztatni. Az alagsorban mindenkinek pincéje volt a tűzifa elhelyezésére és mindenki rendelkezett egy résszel a padlásból. A bal oldali (kétszobás) lakásokban cselédszoba, míg az egyszobásokban a cselédeknek hálófülke volt építve.

(fénykép a házról)

A HÁZ LAKÓI

Az emlékezet semmit sem őrzött meg abból, hogy a második nagy világégés előtt kik voltak a ház lakói. Erre sajnos a ház egyetlen lakója sem tudott válaszolni. Úgy tűnik, hogy közvetlenül a második világháború után (1944

végén 1945 elején) a lakások üresen álltak. Egyik volt lakó szerint még válogatható az akkori igénylő a lakásokból. A bal oldali részen az egyes, hármas ötös lakások, míg a jobb oldalon a kettes négyes és hatos lakások vannak. 1945-ben a lakók a következőképpen oszlottak meg: az egyes számú lakásban Dr. Traian Stan és felesége Sofia valamint két lányuk Elena (Ili) és Aurelia (Liti). A második számúban Kerényi és felesége lakott. A hármas számú lakást Kőműves Nagy Lajos és felesége Tessitori Nóra valamint az Adrienne nevű sógornő (A Nóra testvére) bérelte. A negyedik lakásban Jakoby Antal, felesége Jakobi (született Varró) Margit valamint gyermekük Antal lakott. Az ötödik lakás bérlője Iarotchi Alexandru, felesége Zoe és Braier Natalia (a feleség unokahúga volt). A hatodik lakásban George Sbarcea és felesége Bodó Anna laktak.

Érdekes megvizsgálni, hogy kik voltak az „öslakók” vagyis a háború utáni első lakók.

A törvényszéki bíró és családja

Az egyes számú földszinti lakásban Dr. Traian Stan táblabíró lakott. Meggyőződéses kommunista, régi kommunista párttag. Illegális kommunista tevékenysége elismeréseként a második világháború után a kolozsvári törvényszék élére került. Ők 1945-ben költöztek ebbe a lakásba. A táblabíró szikár, magas ember volt. Kedves és barátságos ember lévén, mindenkivel szóba elegyedett akár román, akár magyar volt az illető. Szívesen beszélt magyarul is, azzal, aki nem tudott jól románul. Ilyen több is lakott a házban. A ház lakói úgy emlékeztek rá, mint segítőkész emberre. Aki megkérte annak szívesen segített, kérvények vagy életrajzok románra fordításában, vagy egyéb ügyes bajos dolog elintézésében. Többször is hozzá fordultak, hiszen a román nyelv ismerete a magyarok körében akkor még nem volt elterjedve. A lakóknak ő volt a Stán bácsi. Mindenki tisztelte és szerette. A felesége, a ház „Zsófia nénije”, szintén nagyon barátságos és kedves nő volt. Sokáig azt hitték róla, hogy magyar anyanyelvű olyan szépen és tisztán beszélt magyarul. Ő árva gyermek volt és magyar szülők nevelték fel. Ebben az időben, a házban csak nekik volt telefonjuk, de szinte az egész ház használhatta. Két lányt neveltek Elena (akit Ilinek becéztek) és Aurelia (akit Litinek becéztek). Mindketten nyelvészként végeztek a kolozsvári tudományegyetem filológia szakát, majd az Akadémia Nyelvtudományi intézetében dolgoztak. Társszerzői több román –magyar és magyar-román szótárnak.⁶ Férjhezmenetelük után elköltöztek otthonról. A nagyobbik lány, édesapja halála után, visszaköltözött az édesanyjához ebbe a házba. Stan bácsit az 1977-es (március 10) Bukaresti földrengés híre annyira megrázta, hogy szívinfarktust kapott, amit nem élt túl. Zsófia néni 1985-ben követte férjét, majd a lányuk is meghalt. A lakást az akkori idők (1987) „divatja szerint”, többen is kérvényezték, többek között több gyermekes családok. Az egy évig üresen álló lakást végül 1988-ban egy Muresan Ioan nevű ember kapta

meg, aki csak a feleségével élt. Róla csak annyit lehet tudni, hogy a Kolozs megyei pártbizottság mezőgazdasági titkára volt. Jelenleg nyugdíjas.

A csellista

Az 1945-ös esztendőben a ház második lakását a Kerényi család bérelte. A Kerényi családról nem sokat őrzött meg a kollektív emlékezet. Az egyik lakó jellemzése szerint a feleség cigány származású, de úrinő volt. A feleség halála után a családfő elköltözött 1950-ben a lakást **Túri Salamon** vette bérbe, feleségével és mozgássérült lányával. Túri Salamon a kolozsvári Magyar Operában csellistaként dolgozott. Nagyon szeretett játszani. Barátaival sokszor még otthon is összejöttek egy kis zenélésre. A kollégák emlékezetében mint egy nagy zeneszerető ember maradt meg. A családfő fiatalon még a hatvanas években elhunyt. Felesége és lánya maradtak egy ideig a lakásban. Az emlékezet úgy tartja számon mint örökké zsémbes elégedetlen és összeférhetetlen asszonyt. Ezen nem kell csodálkozni, hiszen aki egyedül maradt egy mozgássérült gyermekkel az nem lehetett felhőtlenül boldog. Sajnos a lakókkal való összetűzések azt eredményezték, hogy mennie kellett a házból. Helyét egy Duma Alexandru nevű román ember és családja vette át. A szülők nem éltek nagyon jó viszonyban egymással ezért a család férfi tagja hamarosan elköltözött. Az asszony (leánynevén Georgescu), a két gyermekkel maradt a lakásban. Kemény asszony volt. Két kisgyermek mellett, egy válás után még volt ereje elvégezni az egyetemet. A kolozsvári Biológia Kutatóintézetben kapott állást és nyugdíjazásáig ott dolgozott, mint biológus. Ha nem láttuk volna az élet fonákját azt is mondhatnánk, hogy ez így van rendjén. Aki kolozsvári az ott is kapjon állást. Sajnos a szintén egyetemet végzett magyar fiataloknak Kolozsváron nem volt hely, de sok esetben még a megyében sem.

Az újságíró, dramaturg és neje a szavalóművész.

A ház talán legszebb részében lakott **Kőmíves Nagy Lajos**, feleségével **Tessitori Nórával** valamint annak testvérével, Adriennel.⁷

Ők 1944 után költöztek ebbe a házba, mivel közvetlenül az orosz csapatok Kolozsvárra való bevonulása előtt a Bem (Cosbuc) utcában laktak. Ez az utca köti össze a monostori utat a Sétatér nyugati oldalával. Ebben a házban rejtegették az ellenállási mozgalom tagjait és szimpatizánsait, lévén mindketten baloldali emberek.⁸ A Ion Vidu utcai lakásukba közvetlenül a háború után költöztek. Mindkettőjüknek ez volt az utolsó lakhelye. Ez a tisztviselő negyedben levő lakás minden szempontból megfelelt a művészházaspárnak. Az emlékezet még megőrizte, hogy ajtójukra több névjegykártyát is kitéztek mintha itt többen lagnának. Erre azért volt szükség, mert az ötvenes években beindultak a „lakásrekvirálások” vagyis a hatóság, ha úgy látta, hogy nagyobb a lakterületen élnek mint amennyi jár, akkor betelepíthetett oda még egy családot.

Ez számtalan esetben megtörtént. A művészházaspár viszonylag „nagy” lakásban lakott.

A lakás berendezése egyszerű, mondhatni puritán volt. Függyöny nem volt a szobákban. A falak körben könyvszekrényekkel voltak elfoglalva. Ott megtalálható volt a két világháború közti erdélyi magyar irodalom legjava. Számtalan dedikált könyv volt egy külön polcon. A szobában mindenütt újságok, újságkivágások, kéziratok heverték. Az első szoba közepén átlósan egy kerevet volt. A szabadon maradt falrészeket metszetek és festmények uralták. Az egész szobán érződött a rendetlenség művészi rendje. A belső szobában (ez volt a hálószoba) két ágy volt nagykockás csergével letakarva. Mindig – télen és nyáron is – nyitott ablaknál aludtak. Nóra néni a nyitott ablaknál végezte légző gyakorlatait.

1946-ban a színházi évadkezdés egyik legnagyobb eseménye a kolozsvári Állami Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola megnyitása volt. Alapító tagjai között találjuk Kőmíves Nagy Lajost is. 1950-ig ez az intézet a Magyar Művészeti Intézet egyik fakultása volt. 1950-ben önálló intézménnyé vált és felvette a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet (SZISZI) nevet. 1954-ben az Intézetet Marosvásárhelyre költöztetik. A helycsere annak a folyamatnak vált a részévé, mellyel Kolozsvárt mint az erdélyi magyar művelődés központját igyekeztek megszüntetni. Az erre irányuló kísérletek már 1947-ben megkezdődtek. Igyekeztek minden magyar intézményt Bukarest fennhatósága alá vonni. 1947-ben Bukaresti székhellyel országos napilapot hoznak létre a Romániai Magyar Szót⁹. Ugyancsak ebben az évben döntenek el, hogy a Magyar Népi Szövetség központja ne Kolozsváron, hanem Bukarestben legyen. Ez egy újabb lépés volt a szervezet teljes felszámolása felé.

1952-ben Romániában új alkotmány lép életbe az 1948-as helyett, melyben központi helyet kap a közigazgatás radikális átszervezése. Létrehozzák a Magyar Autonóm tartományt (MAT), amely különben soha nem rendelkezett intézményesen biztosított autonómiával. Egyfajta kulturgettó szerepet szántak neki.¹⁰ E taktikával tovább folytatódott Kolozsvárnak, amint az erdélyi magyarság központjának a felszámolása. A Kolozsváron megjelenő Irodalmi Almanach című folyóirat (1949-1952)¹¹ megszűnik, majd Marosvásárhelyen 1953-ban engedélyezik az Igaz Szó (irodalmi folyóirat) megjelenését. Ekkor több magyar intézményt is Marosvásárhelyre költöztetnek.¹² Így került Marosvásárhelyre a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet is.

Kőmíves Nagy Lajos a háború után a Kolozsvári Állami Magyar Színház főrendezője és ezzel párhuzamosan 1946 és 1971 között a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet tanára volt. 1944. novembertől 1955 márciusáig a kolozsvári magyar színházban 48 színdarabot rendezett.¹³ Említésre méltó a Gorkij: Éjjeli menedékhely, Petőfi ünnepe – irodalmi összeállítás (1945. március 15.), Háy Gyula: Tiszazug, G.B. Shaw: Warenné mestersége, V. Gogol: A revizor, több Shakespeare darab (III. Richárd, Romeo és Júlia stb.) . A kolozsvári színházban az utolsó rendezése 1955 március 7-én volt (Csehov:

Három nővér). Rendezői pályafutása mellett jelentős színészpédagógiai tevékenységet fejtett ki. Mint a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet tanára egészen nyolcvanhat éves koráig dolgozott (1971-ig). Öt éven keresztül (1955-1960) a marosvásárhelyi Állami Székely Színházban összesen hat alkalommal rendez. Kőmíves Nagy Lajos (vagy ahogyan ismerősei hívták: Luigi bácsi) élete végéig hallatlanul aktív, mozgékony, energikus ember volt. Már a nyolcvanas éveinek végén járt, szemoperációja után, amikor egyik ismerőse át akarta kísélni az úttesten. „Engem nem kell fogni, mert én járnai tudok, csak nem jól látok” – mondta elhárítva a segítséget. Magas homlokú, egyenes járású, az átlagnál kissé alacsonyabb ember volt. Megtörtént, hogy feleségével fényes napsütésben lesötétítették a szobát és lámpafény mellett, a földön, körben kéziratokkal, ők is a földön ülve dolgoztak. Az itteni otthonukat már csak nagyon kevés vendég zavarta. A házban sem tartottak szorosabb kapcsolatot senkivel. Barátságosak és segítőkészek voltak, de nem barátkozók. Pedig két lakótársukat is ismerték közelebbről, nevezetesen a színházból. Luigi bácsi, felesége halála után már gyakrabban járt a szomszédjához, Jakoby Antalhoz, aki szintén művész ember volt. Együtt sakkoztak és néha németre fordították a szót, gondolom, hogy ifjúságukat felidézzék. A lakók több év elteltével is nagy tisztelettel emlékeztek rá, pedig nagyon keveset tudtak róla. Még az életrajzíróik sem említik, hogy Kőmíves Nagy Lajos eredeti neve **Eöttevényi** volt.¹⁴ 1885-ben (más forrás szerint 1886-ban) született Budapesten.¹⁵

1903-tól 1907-ig a pesti Színművészeti Főiskola hallgatója, majd három éven keresztül különböző színtársulatoknál dolgozik. 1910-ben hírlapírónak szegődik. 1914-ben jön Kolozsvárra, az „5 Órai Újság” -hoz és annak délutáni kiadásához a Kolozsvári Hírlaphoz. Erdély román megszállása után a Keleti Újság munkatársa lesz. Éveken keresztül az erdélyi politika vezetőiről, írókról, költőkről valamint egyházi emberekről írt „lélekrajzai” nevét ismertté teszik. Zilahon és Érmindszenten gyűjtötte össze az Adyról szóló forrásértékű cikksorozatának anyagát, mely az Ady Múzeum I. első kötetében jelent meg. A zsilvölgyi bányászokról írt riportsorozata (1922) méltán emeli őket a legrangosabb újságírók sorába. 1932-ben, miután a Keleti Újság vezetőségében váltás történik, a Brassói Lapokhoz szegődik. Az 1895-ben indított, helyi jellegű Brassói Lapok, az 1930-as években országos kitekintésű és jelentőségű sajtóorgánium lesz. Ekkor már széles vidéki tudósítói hálózattal rendelkezik Bukarestben, Aradon (Korda István), Kolozsváron (Ruffy Péter), Temesváron (Méliusz József). A lap (főleg Kacsó Sándor vezércikkeivel) keményen fellépett a magyarellenes román sovíniszta megnyilvánulások ellen.¹⁶

Kőmíves Nagy Lajos hírlapírói tevékenységét 1940-ig folytatja. E hosszú és kimagasló újságírói pályáról életrajzírói gyakran megfélemlenek, vagy elbagatellizálják, pedig cikkei, riportjai, glosszái az erdélyi magyarság kisebbségi létének megannyi dokumentumai. Sajnos eddig ezeket senki nem gyűjtötte össze.

A II. bécsi döntés után, amikor Erdély északi része újra magyar lett, Kőmíves Nagy Lajos visszatért a színházhoz. Ötven évesen a kolozsvári Nemzeti Színház (az 1906-ban megnyílt Hunyadi téri színházról van szó, melyet a románok 1919-ben elkoboztak akárcsak a többi nagyhírű és értékű intézményt, mint a Ferenc József Tudományegyetem stb.) rendezője és dramaturgja lesz.

A 2. Ukrán Front csapatai 1944. október 11-én vonultak be Kolozsvárra. A színház és operatársulat személyzetének nagy része Budapestre menekül. Később az operatársulat Szegeden folytatja tevékenységét. A szovjet csapatok bevonulása után három héttel, az itt maradt kevés számú személyzettel megpróbálják talpra állítani a kolozsvári magyar színjátszást. A szovjetek bevonulása után 1944. október 18-án jelenik meg az első magyar újság a Világosság.¹⁷ Az orosz városparancsnok a város alpolgármesterétől, Demeter Jánostól követeli a színház megnyitását.¹⁸ Október 31-én a kolozsvári színházban (Hunyadi téri) újra felgördül a függöny. A megfogyatkozott társulat magyar-román díszelőadást tart. A színház vezetését átmenetileg Fekete Mihály vállalja. Novemberben, máig sem tisztázott körülmények között, Fekete Mihálytól Kőmíves Nagy Lajos veszi át a színház irányítását.¹⁹ Időközben az elmenekült színészek közül egy néhányan visszatérnek Kolozsvárra. Többek között a legendás hírű igazgató Janovics Jenő és felesége Poór Lili is. Kőmíves Nagy Lajos valószínűleg a reális helyzetfelismerés következményeként, az évad végén, 1945. június 14-én, Janovics Jenőnek átadja a színház vezetését.

Az új román politikai vezetők nem mondanak le a Hunyadi téri színházépületről és abba sem egyeznek bele, hogy a valamikor magyar állam által felépített színházat közösen használják magyarok és románok. Pedig a város lakossága többségében még mindig magyar.²⁰ A magyar társulat a következő évadot a sétatéri Nyári Színkörben kezdi meg. A premiert (Katona József: Bánk Bán) november 16-ára tűzik ki. Az évadkezdés napja gyásznappá változik, mert ezen a napon hirtelen elhunyt Janovics Jenő, az igazgató. Janovics Jenő²¹ halálával a kolozsvári magyar színjátszás egyik igen jelentős korszaka zárult le.

Kőmíves Nagy Lajos a színház főrendezője lett. Úgy gondolom, hogy az ezt követő aktív időszakhoz a nyugodt, kellemes otthon is hozzájárult. Ebben a csendes első emeleti lakásban ez a két nagy egyéniség nagyon jól érezte magát.

Milyen színházat csinált Kőmíves Nagy Lajos? Enyedi Sándor erről így ír: „állandóan jelen van, sokat dolgozik, de igazán kiemelkedőt csak nagyon ritkán alkot.”²² E sommás és valószínűleg igaz kritikát ki kell egészíteni azzal, hogy a mester már közel jár a hatvanadik életéhez. Ugyanakkor a politikai helyzet sem a legalkalmasabb a kibontakozásra. Gondoljunk csak a megfogyatkozott színész gárdára, a nehéz anyagi körülményekre, majd később a politikai, ideológiai elvárásokra, melyek fő ítélezési szempontot képeztek a színház műsorának megítélésében. (zsdánovi színház, kollektív rendezés stb.) Ez kihatott a színház egész tevékenységére is. Helyesen állapítja meg az író, hogy „a kolozsvári magyar színjátszás ezekben az években mélyen saját hagyományai és a társulatot alkotó színészek tehetsége mögött marad. Ebben lényeges szerepe

van a szovjet darabokat előtérbe állító műsorpolitikának, a kor értékpusztító sematizmusának.” Feltételezhető, hogy a főrendezőnek is nagy lelki gyötrelmet okozott eleget tenni az értelmetlen ideológiai követelményeknek és ugyanakkor átmenteni valamit a hagyományokból is.

Ezekben az években vajon mennyiben volt társa, támasza és oltalmazója felesége Tessitori Nóra asszony? A kérdés jogosságát az indokolja, hogy két művészileg független egyéniségről van szó. Kőműves Nagy Lajos egy TV interjúban azt mondta: „...még énelöttem sem adta elő verseit soha életében”.²³ Tehát művészetében, munkájukban úgy tűnik teljesen függetlenek voltak egymástól.

Tessitori Nóra a két világháború közötti Erdély legnagyobb szavalóművésze volt. A művésznő, aki soha nem lépett a „világot jelentő” deszkákra versműsorával bejárta egész Erdélyt, mindenütt osztatlan sikert aratva. A magyar költészet, az erdélyi és a világirodalmi líra remekeit egyszerűséggel és ugyanakkor mély átéléssel tolmácsolta. Hosszan sorolhatnánk azok neveit, akik elismeréssel írtak róla és művészetéről (Molter Károly, Áprily Lajos, Ligeti Ernő, Földessy Gyula, Kuncz Aladár, Dsida Jenő stb.). Sajnos művészetének csak nagyon szerény nyoma maradt meg az utókor számára. Egyetlen viaszhenger őriz egy általa mondott verset.²⁴ Pályafutása egyedülálló, már csak azért is, mert nem, mint színész, csak úgy mellékesen szavalt is, hanem „csak” szavalóművész volt. Művészetéről a legszebb sorokat talán Kuncz Aladár írta 1924-ben: „Nem száraz szó, hanem fájdalmas muzsika, nem sima beszéd, hanem nehéz zsolozsma volt mindaz, amit ez az asszony mondott...”

Ez a csodálatos asszony minden fellépésével egy új csodát, egy új világot egy új mátt hoz magával. Titkos erők rejlenek benne, melyek ha feltörnek, kicsit és nagyot, büszkét és alázatosat, gazdagot és szegényt – mindenkit, de mindenkit térdre kényszerítenek...” Ilyen volt tehetsége, művészete.

Életfelfogása a „Tompa László lírájáról” című esszejéből derül ki legjobban. „Jogod és kötelességed csak az lehet, Ember, hogy kenyérhez juttasd az éheset, hogy ugyanolyan szabadságot biztosíts minden embertársadnak, amilyent magadnak kívánsz, hogy nyesegesd a fának vadhajtásait, hogy sok virágot és gyümölcsöt érlelj lelkedben és kertedben egyaránt, hogy abból mindenek táplálkozni tudjanak, a kikkel sorsod együvé sodor, s hogy kivirágozzék hasznos munkád és minden cselekedeted nyomán, az egész világon a Szeretet, a Jóság és az Igazság.”

Tessitori Nóra így élte az életét közel a természethez, közel az emberhez. „mindenki szerette, sőt merem állítani, hogy valósággal imádta, mert egész lényéből sugárzott valami olyan jóság, olyan emberfeletti emberszeretet, amit senkinél nem tapasztaltam” – vallja róla férje, Kőműves Nagy Lajos.

A negyvenes évektől elnémul ez a csodálatos hang, mert „...világosan éreztem, hogy nem szavalhatok olyan bátor szellemű verseket, amelyek világnézetemnek, meggyőződésemnek megfelelnek.”

Érdekes, hogy amikor Tessitori Nóra „elhallgat”, férje megkezdi életének egy újabb és talán az eddigieknél is gyötrelmesebb pályafutását, mint rendező és dramaturg.

Érdekes, hogy amíg felesége éppen a közszerepléstől vonult vissza, ő akarva akaratlanul is részt vesz a közéletben. Már a negyvenes években tudott dolog volt, hogy mindketten baloldali beállítottságú emberek voltak. Ők a baloldaliságot a humánus, az emberiség oldaláról közelítették meg. Éppen ezért elgondolkodtató az a tény, hogy az ember, aki inkább abbahagyja a versmondást, ami a „pirosabbik” vére, akkor amikor nem ért egyet a kor szellemével (negyvenes évek eleje), az ötvenes évek proletkultos sztálinista propagandájának odaadó híve lesz. Megdöbbenő, hogy ez a művelt, érzékeny asszony, aki ennyire fogékony a szépre és a jóra, egyik levelében, melyet volt tanítványaihoz írt, így nyilatkozik: „...Azután egy Földeák-versed is zsong bennem, Sztálinról szól, igen-igen, így végződik: Sztálin elvtárssal győztünk és győzünk Jelent és Jövendő századot: Milliókért harcolunk, rabokat szabad népekké váltani, s így válnak a világ uraivá a világ proletárjai”. Nemcsak akkortól maradtak meg ezek a sodró erejű szavak az emlékezetemben, hanem mert azóta többször néhány munkásléányt készítettem elő erre a versre, s vers végét gyakran elisméltettem velük, hogy a „forradalmi romantika” lendülete kijöjjön”.²⁵ Ez azért is furcsa, mert a levél keletkezésének időpontjában (1954. november 28.) Sztálin már több mint egy éve halott. Igaz ugyan, hogy a Sztálin halálát követő változások Romániában kevésbé érezhetők, mint a környező szocialista országokban, azonban éppen az 1953-as évben indítanak frontális támadást a romániai magyarság intézményei ellen. Felszámolják a Magyar Népi Szövetséget, amely egyben a magyarságnak, mint kollektív személyiségnek a megszüntetését is jelentette. Erdélyben gyors ütemben lecserélik a kétnyelvű feliratokat, megtiltják a magyar nyelv használatát a közintézményekben (bírószágon, hivatalokban kivéve a Magyar Autonóm Tartományt.) Ugyan létrehozzák a Magyar Autonóm Tartományt, ahol az erdélyi magyarság csak egyharmada élt.²⁶ Ma már tudjuk, hogy intézményesen (Statutumban) biztosított autonómiával sohasem rendelkezett és létrehozói csak egyetlen célt tartottak szem előtt, az erdélyi magyarság megosztását. Ebben az évben duzzadt meg azoknak a száma akiket ártatlanul a Duna-Fekete tenger csatorna építéséhez deportálnak. Ekkor már a Magyar Népi Szövetség vezetői, Kurkó Gyárfás, Csögör Lajos, Demeter János, Balogh Edgár, Jordáky Lajos, börtönben ülnek.²⁷ Lehetetlen, hogy e két értelmiségi és közéleti személyiség ne tudott volna semmit a körülöttük zajló ijesztő eseményekről, hiszen ebben az időben mindketten a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet tanárai voltak. Erre a kérdésre a választ talán Földessy Gyula felesége fogalmazta meg egy Tessitori Nórához írt levelében: „...amilyen igaz, jó és szép lélek vagy és nagyon igaz és nagyon jó és nagyon szép, épp olyan nagyon naiv és még nagyobb naiv vagy, látszik, hogy mindig az erdőben élsz a szatírok, szilvánok és nimfák között, s így

az embereket nem ismered, s az emberi dolgokat sem.” (Földessy Gyuláné Hermann Lula, zongoraművésznő, 1924. szeptember 2.).

Mint a kolozsvári színiakadémia fonetika és poétika, majd később (1949-1954) a beszédtechnika tanárnője, rengeteget dolgozik. Jegyzeteket ír és gépel, hogy minden tanítványának eljuttassa. Gépeli a férje írásait, közben tömegszervezeti-kulturális műsorokat szervez, összeállít, betanít. Tanulmányt ír a színpadi beszédről.²⁸ Szinte reggeltől estig dolgozik. 1954-ben amikor a Színművészeti Intézetet Marosvásárhelyre költöztetik Tessitori Nóra nyugállományba vonul. Már nem tudja vállalni az ingázás nehézségeit. Dinamizmusa, munkakedve mit sem csökken. Továbbra is ellátja férje „titkárnoi” teendőit és közben készül nagy álmának megvalósítására, hogy még egyszer tartson egy önálló szavalóestet. Ez sajnos nem sikerül, mert ha lélekben fiatal is maradt, az öregség csak kikezdte. Hosszas betegségének gondos kezelése sem tudja megakadályozni a véget. 1969. június 26-án hunyt el Marosvásárhelyen, 86 éves korában. Férje egyedül maradt. A bejárónő – szemtanuk elmondása szerint – nemcsak ellátta az öreg tanárt, hanem eladogatta értékes könyveit, kukába dobott számtalan újságkivágást, kéziratot és még ki tudja mit, ami számára nem képezett eladható értéket. Kőműves Nagy Lajos 1977. december 9-én hunyt el. Felesége mellett nyugszik a kolozsvári Házsongárdi temetőben. Sírkövét Vetró Artúr tervezte.²⁹

Kőműves Nagy Lajos halála után (neki nem volt örököse) a lakás egy ideig üresen állt. Az akkori Néptanács alelnöke, egy Gavrea Vasile nevű pártaktivista utaltatta ki magának, mivel az ő hatáskörébe tartozott a lakásgazdálkodás. Később, a Néptanácsnál történt átszervezések és az ezt követő leépítések során, a nyolcvanas évek első felében kereskedelmi igazgató lett majd nyugdíjazták. 1989-es év elején hunyt el egy sikertelen műtét után. Felesége Eugenia, egyedül él a nagy lakásban. Szomszédjai kerülik, mert összeférhetetlen és durva asszony.

Az énektanár és koncerténekes

/Fénykép: Tóni bácsi/

A II. bécsi döntés után többen jöttek az anyaországból Kolozsvárra (egész Erdélybe) munkát vállalni. A kolozsvári Nemzeti Színház, akkori zeneigazgatójának Vaszy Viktórnak³⁰ a hívására jött **Jakoby Antal** Kolozsvárra Budapestről. Az akkor már elismert koncerténekes és zenepedagógus a két világháború között jó nevű magán énekiskolát tartott fenn Budapesten.³¹ Családja apai ágon bánáti sváboktól származott. Az ősi családi

fészek a Temesvár melletti Újbesenyőn (Dudesti Noi) volt. Apja, Jakoby Fülöp, állomásfőnök volt a Déli Vasúti társaságnál. A horvát nemzetiségű feleségével Zágrábban ismerkedett meg. Jakoby Fülöp sváb származása ellenére magyarnak tartotta magát. E magyar (sváb) horvát keverékből öt gyermek született, három fiú és két lány. Az apa a fiúkkal magyarul beszélt, az anya a lányokkal horvátul és amikor együtt volt a család akkor németül folyt a társalgás.

Jakoby Antal Zágrábban, majd pedig Nagykanizsán, a piarista gimnáziumban tanult. 1908 és 1912 között Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetemen földrajzot és természettudományokat hallgat. Eközben magánúton énekelni tanul. Mivel születésétől fogva mozgássérült (egyik lába rövidebb volt) ezért nem lehetett operaénekes csak koncerténekes. 1917-ben magán énekiskolát nyit Budapesten. Sok, később híressé vált operaénekest tanított. Csak egy néhány név ennek illusztrálására: Anday Piroska, Grozavescu Traian, Pataky Kálmán, Thisenberg Valentina, Nagy Margit, Kőszegi Teréz, Palló Imre, Laurisin Lajos, Szende Ferenc, Neményi Lili és még sokan mások. Énektanárként pedagógiai művet ad ki a „Modern énektanítás” címmel.³² Tanári munkássága mellett, mint koncerténekes, Magyarország, Csehszlovákia, Németország, Ausztria valamint Jugoszlávia különböző városaiban hangversenyezik. 1941-ben elvállalja a kolozsvári Konzervatórium tanári és az Állami Opera énekmesteri állását. Kolozsváron éri az 1944-es szovjet megszállás. Az opera társulatával elmehetett volna Magyarországra, de feltehetően családi okok miatt Kolozsváron marad.

Ebből később komoly hátránya származik. Rossz döntésének sokszor hangot adott. Kolozsváron ismerkedik meg második feleségével, Varró Margittal, aki az opera kórusának volt a tagja. Felesége Dél-Erdélyből menekült a negyvenes évek elején. Házasságukból 1945-ben gyermekük születik, ifj. Jakoby Antal. Mivel még mindig magyar állampolgár 1948 után nem kap munkahelyet. A számtalan próbálkozás ellenére is csak 1950-ben kap román állampolgárságot. Időközben átesik a „purifikáló bizottság”³³ szűrőjén is. Az állampolgárság megszerzése után újra a zenekonzervatórium tanára lesz. Innen két év után, az akkori alapító igazgató Guttman Mihály hívására a zenei középiskolában vállal tanári állást. 1956-ban nyugdíjazzák. A román hatóságok a két világháború közötti művészi tevékenységét nem ismerték el, aminek következtében nyugdíja nagyon kevés volt. Kevés jövedelmét magánórák adásából pótolta. Időközben egy néhányszor fellépett a zenei középiskolában ahol németül, magyarul és oroszul is énekelt.

A Ion Vidu utcában levő házba 1945-ben költöztek be. Akkor még több lakásból is válogathattak, mert a ház nagy része üres volt. A négyes számú, egy szoba konyhás lakást választották, mivel kevés jövedelmüknek ez felelt meg a legjobban. Fiúk, ifjú Jakoby Antal a kolozsvári *református*, később *Ady Endre*, majd *Ady-Sincai*(nevű) középiskolában (Ez mind egy iskolát jelöl, csak a név változik a román térhódításnak megfelelően) tanult és érettségizett 1963-ban. Egyetlen gyermek volt. Középiskolás diáktársaiból alakult ki az a baráti kör, amely egészen az egyetem elvégzéséig tanulásban, szórakozásban,

vitatkozásban együtt maradt és egy összeforrt csoportot alkotott. A tágas konyha szolgált nappaliként és tanulószobaként. Az anyuka 1965-ben hunyt el. Apa és fia magára maradt. Tóni bácsi – ahogyan ismerősei hívták – nagyon visszafogott és rendszeres életet élt. Hajnalban kelt és este nyolckor már lefeküdt, akkor is ha kint még világosság volt. Esténként légző gyakorlatokat végzett, majd szerény vacsorájának elfogyasztása után lefeküdt. Beteg soha nem volt. Édesanyja halálakor (1965) fiúk másodéves egyetemi hallgató a kolozsvári Babes-Bolyai egyetem magyar-orosz szakán. Anti (ifjú Jakoby Antal) egy közvetlen, segítőkész fiatalember volt, akit nagyon sokan szerettek, ezért nagyon sok barátja volt. Volt egy egyetemistákból álló mag, akik ott tanultak, ott buliztak, ott tarokkoztak. Csak az úgynevezett romániai rendszerváltás után értesültünk róla, hogy az állambiztonsági szervek kitartóan figyelték a társaságot. Ugyan nem voltak mind filológusok, mert csak Deák Ferenc és Egyed Pál Dániel volt orosz-román, illetve tiszta magyar szakos hallgató. A többiek, Ambrus Zoltán és Spaller Árpád gyógypedagógus pályára készült, Istvánd Attila a levelezőin végezte a filozófiát. A törzsgárda mellett több alkalommal mások is feljártak, főleg lányok szórakozni. Ezek az egyetemisták 1968 és 1970 között fejezték be tanulmányaikat. Mind Kolozsváron laktak. Mivel a románosítási politika fő célpontja Kolozsvár volt, a hatóságok gondoskodtak arról, a kolozsvári magyar diákok lehetőleg minél távolabb helyezkedjenek el Kolozsvártól.

Ezt a társaságot is, akárcsak a többi magyar végzeteket szétszórták az ország különböző vidékeire. Ifj. Jakoby Antal, aki tiszta jelessel végezte az egyetemet egy Torda melletti kis román faluba Sütmegegre került. Innen csak hétvégeken tudott hazalátogatni idős apjához. Deák Ferenc Szilágycsehben kapott katedrát, pedig ő is kitűnő tanuló volt az egyetemen. Ambrus Zoltán Bilboron /Hargita megye/ kapott állást. Egyed Pál Dániel sokáig munkanélküliként tengette életét, majd Magyarországra költözött. Spaller Árpádot Szilágysomlyóra helyezték. Sok idő eltelt azóta, de közülük csak Deák Ferenc került vissza Kolozsvárra, úgy, hogy az ő felesége román és gyermekei sem is beszélnek magyarul.

Ifjú Jakoby Antal két év után Tasnádra került iskolaigazgatónak. Onnan már nagyon nehezen tudta ellátni idős édesapját, ezért úgy döntött, hogy felkéri Spaller Károly kályhás mestert, hogy családjával költözzön a lakásba és egyben lássa el és felügyelje édesapját. Ez 1971 novemberében meg is történt. Az idős Jakoby akkor már elég leromlott szellemi állapotban volt és éppen jókor jött a segítség. Az új lakók bármennyire is igyekeztek megfelelő feltételeket teremteni és biztosítani az idős embernek a közeledő véget már nem tudták megakadályozni. 1972-ben elhunyt id. Jakoby Antal, a mindenki Tóni bácsija. Sírhelye, felesége mellett a Házsongárdi temetőben van.

A lakásban a Spaller család maradt. Az idős iparos **Spaller Károly**, felesége Margit (szül. Rózsa), idősebb fia Károly voltak az új lakók ebben a házban.

/fénykép édeaspámról)

A kisebbik fiú akkor már Szilágysomlyón tevékenykedik, mint tanár. A család elmagyarosodott szászok utódai, akik emberemlékezet óta Kolozsváron éltek és

a kályhás mesterséget folytatták. Ez alól kivételt egyedül a kisebbik fiú, Árpád képezett, aki elvégezte az egyetemet, és mint gyógypedagógus dolgozott. A gyér írásos dokumentumok arról tanúskodnak, hogy az ősök, Spaller Károly és József (testvérek) részt vettek az 1948-49-es szabadságharcban.³⁴ Később, büntetésképpen, a császári hadseregben kellett szolgálniuk, a szájhagyomány szerint, közel tizenöt évet. A család a József nevű őstől származik, aki Spaller Károly nagyapja volt. Mint érdekességet kell megemlítenünk az erdélyi sorsot. Spaller Károly édesapja, aki szintén a Károly nevet viseli, feleségül vesz egy székely leányt, Győrfi Blankát, aki szintén székely és szász szülők gyermeke. Idősebb Spaller Károly a nyolcvanas években megbetegedett és 1988-ban elhunyt. Felesége, az akkor már Budapesten élő fia családjához költözik és Itt is fejezi be életét. A lakásba egy Oprea Radu nevezetű román ember költözött családjával.

A testőr operaénekes

A második emeleti lakrészben egy orosz család lakott. A családfő neve **Iarotchi Alexandru**. Ismerősei, barátai **Surá**-nak hívták. Ő Szentpéterváron a cári gárda tisztje volt. A bolsevik terror elől menekült először Beszarábiába, majd Erdélybe. Kolozsváron telepedett le. Megtanulta a román nyelvet, de feleségével mindig oroszul beszélt. Ő egyike volt azoknak, akik részt vettek 1920-ban a magyar nemzeti színház és opera megszüntetésében és a román operává való alakításában. Mint orosz menekült rákényszerült, hogy a színpadi mesterség minden ágát kipróbálja. Volt kellékes, ügyelő, kórustag, segédrendező és szóló énekművész. Énekesi pályafutását az Opera híres igazgatójának, Popovici Beuraythnak a keze alatt kezdte. A kolozsvári zenekonzervatóriumban tanul énekelni. Nagyon szép basszus hangja volt. Barátja és karmestere, Rónai Antal szerint egyike volt a legmuzikálisabb énekeseknek és ugyanakkor színészi játéka is kiemelkedő volt. Főbb szerepei a Faustból a Wagner, a Denevérből a Dr. Blind, a Rigolettoból, Marullo,³⁵ és még sokáig lehetne folytatni. A felsorolás csak egy töredéke az elénekelt szerepeknek. Az idős Rónai Antal mesélte, hogy az ő vezénylete alatt 284-szer lépett fel. **Sura** saját bevallása szerint szerepeinek száma 2736 volt.

A II. bécsi döntés után a román opera társulatával Temesvárra költözik és csak 1945 után tér vissza Kolozsvárra, a mikor is a Ion Vidu utcai házban kap lakást. Felesége, Zoe, az erdészeti vállalatnál dolgozott. Gyermektelen házaspár volt. Lakásuk berendezésében a fő helyet a Iarotchi bácsi különböző szerepeiről készült fényképek és egyéb a szerepeihez kötődő kellékek foglalták el. A szomszédokkal különösebben nem érintkeztek, de ha szükséges volt akkor barátságosak voltak. Felesége halála után (1982), mivel ő is szívbeteg volt egy földszintes lakásba költözött. 1987-ben 91 éves korában hunyt el.

(Fénykép a sírhelyükkel)

Lakásukat egy volt megyei párttitkár Groza Gavril szerezte meg, aki feleségével költözött oda.

Buba néni, az életművész.

A Iarotchi házaspár melletti lakásban, a második emeleten, az emlékezet szerint 1945-től lakott **George Sbarcea**, művésznevén Claude Romano és felesége Bodó Anna (beceneve: Muci). Sbarcea vegyes házasságból született gyermek ezért a román és a magyar nyelvet is anyanyelvi szinten beszélte. Jó megjelenésű, bohém ember volt. Számtalan magyar barátja is volt. A két világháború között zeneszerzéssel és zongorázással kereste a kenyerét. Több magyar regényt is románra fordított, mint pl. Szántó György Stradivarióját, vagy Karácsony Benő Pjotruskáját. Világslágerek szerzője. A kolozsváriak körében legismertebb dala a „Donáth úti orgonák”. 1966 őszén a Román Rádió és Televízió zenei főszerkesztője lesz és Bukarestbe költözik. Magyarul megjelent könyvei „Befejezetlen emlékirat” (Emlékezések magyar írókról és művészekről), Kritérion 1971. valamint az 1980-ban kiadott „Szép város Kolozsvár” című önéletrajzi munkája.

Sbarcea után a lakást **Trattner Emilia** bérelte. Őt az egész ház Buba néniként ismerte és tisztelte. Sokan még a rendes nevét sem tudták. Férje 1948-ban a Duna csatorna építésénél tölti büntetését, mint sokan az erdélyi magyarság közül. Buba néni egy nagyon gazdag család gyermeke volt. Az államosításkor mindenüket elvették. Ahogy ő mondta: „...olyan szegények voltunk, hogy Mikuláskor Jakobyné hozott egy kis krumplit, aminek akkor nagyon örvendtünk.” Édesapja a az állandó zaklatásba és bizonytalanságba halt bele. Beteg édesanyjával élt, ápolta. Nagyon szerette a könyveket, amivel tele volt a lakása. Főleg a francia írókat szerette. Színésznő szeretett volna lenni és két évet járt is a színiakadémiára, de utána eltanácsolták, mert „burzsuj gyermek” volt. Férje, Zanati Gábor 1956 után került haza a Duna csatornától. Megtanulta a kézi kötőgépek gyártását. A ház pincéjének egyik részét műhellyé alakította és ott készítette a kötőgépeket. Kiváló üzleti érzékkel rendelkezett és szorgos ember lévén hamarosan meggazdagodott. Elvált feleségétől és elköltözött a házból. A volt lakók elmondása szerint Buba néninek mindig küldött életjáradékot. Buba néni, mivel nagyon szép és értelmes nő volt, többször is próbálkozott a házassággal, de mindig sikertelenül. Mivel gyermeke nem volt, édesanyja halála után az egyedüllétre rendezkedett be. Nagy ismeretségi és baráti körrel rendelkezett. Sokszor tartottak összejöveteleket, hol náluk, hol másoknál. Ismerte egész Kolozsvár értelmiségét és művésztársadalmát. Talán ezért is több esetben felkeresi a román államrendőrség (szekuritáté). A ház tőszomszédságában, amikor megnyitják a kolozsvári Magyar Főkonzulátust (1980 – 1988) a zaklatások fokozódnak, mert ellenáll a beszerzési kísérletnek. A ház legnépszerűbb lakója volt. Mindenkiel beszélgetett. Szorosabb barátság a Stán lányokhoz kötötte, akikkel együtt voltak fiatalok. Nagyon vallásos

asszony volt. A nyolcvanas években egy műtét után már nehezen tudta megmászni a kétemeletnyi magasságot és elköltözött a házból. Helyét egy román történelemtanár foglalta el, majd annak halála után egy fiatal román házaspár (Carmen Alexandru és neje) jutott a lakáshoz.

A néprajzkutató és zenepedagógus.

Az ötvenes évek végén a padlástérből kialakítva, a ház jobb oldali szárnyára, közvetlenül a Buba néni lakása felé egy szoba konyhát építenek. Ide költözött az akkor már elismert zeneszerző Szalai Miklós feleségével és két kisgyermekével. Hozzávetőlegesen öt évet lakhattak itt. A lakók szinte semmire sem emlékeztek velük kapcsolatban. Annyit azért megtudtam, hogy később, Bécsben fiával együtt nagy zenei karriert csinált. Az ő helyükbe Costea Gavril, kolozsvári zenei körökben ismert és elismert fuvolatanár költözött. Egy néhány hónap után elcseréli lakását Jagamas János zenetudóssal. Ő 1968-ban költözik ide feleségével.

Lakásuk berendezése a tipikus értelmiségire jellemző tárgyakkal van tele. Elsősorban könyvekkel, kottákkal. A szobát uralja egy nagy fehér Kodály Zoltán mellszobor. A zenetudós nem ismeri a ház többi lakóját, kivéve Spaller Károlyt, mert ő kályhát épített neki. Minden hivatalos vagy egyéb ügyét a felesége intézi. Ő a munka megszállottja. Egész életében tanított, népzenei gyűjtött, kutatott, könyvet adott ki stb.

1913-ban született Désen egy iparos-kereskedő családban. Zenei tanulmányait a kolozsvári Zenekonzervatóriumban kezdi (1936-1940), majd Budapesten folytatja a Liszt Ferenc Zeneművészeti főiskolán (1940-1944). Itt többek között Kodály Zoltán is tanította. Említette, hogy kapcsolatuk később is fennmaradt. A háború miatt már másodszor megszakított tanulmányait Kolozsváron fejezi be 1948-ban. 1949-től a kolozsvári Zeneakadémián tanít folklórt, formatant és zenei paleográfiát. Emellett nyugdíjazásáig dolgozott a kolozsvári Folklórintézetben, mint főkutató. Népzenei gyűjtései felölelik a Fekete Kőrös völgyét, Kalotaszeget, a Mezőségeket, a Nagy Szamos és a Felső Maros mentét. Úgyszintén gyűjtéseket végzett többek között a moldvai, a barcasági és a gyimesi csángók körében. Gyűjtéseinek eredményét több kötetben adta közre. 1954-ben jelenik meg egy moldvai csángó dal- és balladakötet. 1974-ben a Kritérion kiadónál jelenik meg összefoglaló munkája a Romániai Magyar Népdalok. Számtalan tanulmánya jelenik meg a különböző folyóiratokban és szaklapokban (Korunk, Művelődés, Zenetudományi Írások stb.) Szerzeményeit és kórusműveit külön kötetben adja közre.³⁶ Életművét a Magyar Állam 1993-ban Széchenyi díjjal jutalmazta. 1979-ben „A Hét”-nek adott interjújában³⁷, arra a kérdésre, hogy mit tart legnagyobb szakmai sikerének, azt válaszolta, hogy: „A magyarországi Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagjává választott.” Válaszait áthatja a tudós, a megszállottan dolgozó ember harca az idővel és az ebből fakadó elégedetlenség saját eredményeivel szemben.

Ha a ház lakóit nem is ismerte, kollégáival ismerőseivel annál melegebb barátságot tartott fenn. Tanítványai is nagyon szerették. Ő biztatta a ma már elismert népzeneudóst Kallós Zoltánt is, hogy folytassa gyűjtőmunkáját a moldvai csángók körében.

Az ő életében, akárcsak a Tessitori Nóra és a Jakoby Antal életében is nagy szerepet kapott a jóga légzés. Erről több anekdota is keringett ismerősei körében. Nagyon szerette a természetet, sokat járt kirándulni, sétálni. Élete végén kollégái és tanítványai nagyon megfélekeztek róla, pedig a zenei téren tevékenykedők több generációját is tanította. 1997-ben hunyt el.

A lakásban felesége maradt.

A török cukrász

Az alagsorban, a pincék folytatásában volt a házmesterek lakása. 1961-ben egy Aden Fejzula és felesége Viktória foglalták el a házmesteri lakást vállalva az ezzel járó teendőket. Ez a török származású cukrász a Koszovóból jött Kolozsvárra a harmincas évek elején. Mestersége cukrász volt, de írni-olvasni nem tanult meg soha. Nagyon kedve szeretetreméltó kövér bácsi volt. Egyik lakó találóan jellemezte, amikor azt mondta, hogy olyan mint egy igazi Mikulás, aki örökké mosolyog. Egyszer elmesélte érzelmi és öntudati ragaszkodásukat Kemál pasához³⁸, akit hősként tiszteltek. Fejzula bácsi (akit a gyermekek csak Picula bácsinak hívtak) nyáron fagylaltot, télen cukorkát, törökmézet és dáláuzit árult. Engedélyét többször is elvették, mert a hatóságot bosszantotta, hogy amíg nála sorban állnak fagylaltért, addig a mellette levő állami cukrászda vizes, ízetlen fagylaltja senkinek sem kell. A nyolcvanas évek elején agyvérzés érte, majd ennek többszöri megismétlődése után, 1984-ben elhunyt. Hamarosan felesége Viktória néni is elköltözött. A lakás, ott jártunkkor 1995-ben, üresen állt.

A kolozsvári Ion Vidu³⁹ utcában levő ház története itt véget is ért. Talán annyit hozzátehetünk, hogy kicsiben tükrözi a Kolozsváron és az egész Erdélyben végbement folyamatokat, vagyis a magyarok térvesztését és a románok térhódítását.

(1995)

Megjegyzés: A tanulmány megjelent a kolozsvári „Szabadság” című lapban folytatásokban. (1996. augusztus 3., 7., 9., 12.,)

¹ Egyed Ákos: Kolozsvár vonzása és vonzáskörzete a XIX. században, in Korunk 1982/4.

² Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz, Korunk Kolozsvár, 1992 valamint Stefan Pascu, Pataki József és Vasile Popa: Kolozsvár, 1957.

³ Kolozsvár lakosainak számára és nemzetiségi összetételére vonatkozó adatokat kéziratban Varga E. Árpádtól kaptam meg. Lásd még: Varga E. Árpád: Városodás, vándorlás, nemzetiség, in Regio 1991/4; Miklós László: Fogyunk, fogyunk, fogyunk... in: Romániai Magyar Szó, 1994. április 6.

-
- ⁴ A tisztviselőtelep kialakulásának történetéhez: Pillich László: Városom évgyűrűi, Kritérion Bukarest, 1985; Kolozsvár, Polygon kiadó, Budapest 1989.
- ⁵ Orosz Ferenc: Cluj-Kolozsvári Kalauz (Erdélyi Kárpát Egyesület kiadása, 1933; Dr. Ferenczi Sándor: Kolozsvári útmutató (Erdély könyvnyomda, Kolozsvár, 1941; Kapitány István: Kolozsvári útmutató, 1941.
- ⁶ Magyar-román szótár, Editura Stiintifica, Bucuresti, 1961; Román-Magyar Szótár I-II. A Román Népköztársaság Akadémiájának Kiadója, Bukaresti, 1964.
- ⁷ Tessitori Nóra művészete (Bevezette és sajtó alá rendezte Marosi Ildikó), Kritérion Kk. Bukarest, 1986.
- ⁸ Enyedi Sándor: Öt év a kétszázból (A kolozsvári Magyar Színház története 1944 és 1949 között) Magyarságkutató Intézet, Budapest 1991
- ⁹ Enyedi Sándor: A romániai magyar sajtó és tömegkommunikáció 1944 után, in Regio 1991/3
- ¹⁰ Tóth Károly Antal: „Hova-tovább? (Magyar Ökumenikus Önképzőkör, Stocholm, Savaria University Press, Szombathely.1994
- ¹¹ Jordáky Lajos: A romániai magyar sajtó történeti útja. Korunk Évkönyv 1974 (Kolozsvár)
- ¹² Tóth Sándor: Jelentés Erdélyből II (1987) Magyar Füzetek könyvei 13.
- ¹³ Kántor Lajos – Kötő József: Magyar Színház Erdélyben 1919-1992, Kritérion Könyvkiadó, bukarest, 1994.
- ¹⁴ Marosi Barna: Sajtólégben-rezesbandával (Zsilvölgyi riport) Krotérion könyvkiadó, Bukarest, 1979.
- ¹⁵ 1885-öt jelöl: Magyar Életrajzi Lexikon (1978-1991) Akadémiai Kisdó, Budapest, 1994; A Hét Évkönyve, 1982; 1886-ot jelöl: Erdélyi Monográfia, Szerk: Várad Aladár és Berey Géza, Glória Könyvnyomda és Lapkiadó Vállalat, Satu-Mare (1934)
- ¹⁶ Beke György: Magyar gondok Erdélyben, Magvető könyvkiadó, 1990
- ¹⁷ Enyedi S. A romániai magyar sajtó és tömegkommunikáció 1944 után, in Regio, 1991/3
- ¹⁸ Demeter János: Századunk sodrában, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1975
- ¹⁹ Enyedi S. Öt év a kétszázból, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991
- ²⁰ Még az 1956-os népszámláláskor is a 154723 lakósból 77839 magyar anyanyelvű és 74763 román anyanyelvű személyt tartanak nyilván.
- ²¹ Janovics Jenő (1872-1945) színművész, rendező, irodalomtörténész, forgatókönyvíró, irodalompolitikus, In: Romániai Magyar Irodalmi lexikon, 2.kötet, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1991.
- ²² Enyedi S. idézett mű.
- ²³ Marosi Ildikó: Tessitori Nóra művészete, Kriterion kk. Bukarest, 1986.
- ²⁴ A Petőfi Irodalmi Múzeum hangszalag tárában őrzik azt a viaszhengert, mely Tessitori Nóra hangját megőrizte. A szavalt vers: Török Sophie: Meggyűlölni a rideg szabadságot.
- ²⁵ Marosi Ildikó, i.m.
- ²⁶ Hetven év /A romániai magyarság története 1919-1989/, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.
- ²⁷ Balogh Edgár: Férfimunka (Emlékirat 1945-1955) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- ²⁸ Címe: A színpadi beszéd technikai és lélektani feltételei
- ²⁹ Gaál György: Thália a Házsongárdban, Helikon (131. szám) 1993
- ³⁰ Vaszy Viktor (1903-1979) zeneszerző, karmester, érdemes művész (1960), kiváló művész (1972). 1941-1944 között a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója.
- ³¹ Budapesten a IX. kerület Ráday utca 22. sz. alatt.
- ³² Zenei lexikon (A zenetörténet és a zenetudomány enciklopédiája), Szerk: Szabolcsi Bence és Tóth Aladár, Győző Andor kiadása, Budapest, 1930.
- ³³ A második világháború után az ú.n. „purifikáló bizottságok” (tisztázó bizottságok) nagyon sok embernek okozta, súlyos következményekkel járó kellemetlenséget. Jellemző volt a korra. Még: Korunk 1994/7
- ³⁴ Teleki Sándor: Emlékezzünk régiekről, Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- ³⁵ Rónai Antal: Művészi tevékenységem fél évszázada a számadatok tükrében 1918...(kézirat)
- ³⁶ Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, 2. kötet, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1991.
- ³⁷ Ferenc Zsuzsanna: Nótától az emetárig. Interjú Jagamas Jánossal, A Hét 1979. június 8.
- ³⁸ Kemál Atatürk: Gázi Musztafa 1881-1938) török katona és államférfi, a modern Törökország megteremtője.
- ³⁹ Ion Vidu (1863 – 1931. román zeneszerző és kórusvezető.